

TOP-25 ARCHITECTEN: DE NEDERLANDSE ARCHITECTUUR TOONT MEER DAN TWEE GEZICHTEN

Musea en hotels geven impuls aan sector

UIT DE TOP-25 BLIJKT DAT DIT JAAR DE VERSCHILLEN TUSSEN DE PROJECTEN GROTER ZIJN EN DE PROJECTEN ZELF KLEINER

DOOR KEES VAN DER HOEVEN

Het afgelopen jaar was opmerkelijk voor de Nederlandse architectuur. Met name in de culturele sector bleek 2013 een productief jaar. Vernieuwing van drie belangrijke museumgebouwen gaf het Amsterdamse Museumplein na tien stille jaren zijn oorspronkelijke allure weer terug. Het Stedelijk Museum met de nieuwe badkuip, het razendsnel opgeknapte Van Goghmuseum en last but not least de heropening van het vernieuwde Rijksmuseum. Kosten noch moeite werden gespaard bij de realisatie van dit ontwerp van de Spaanse architecten Cruz y Ortiz. De museumhausse bleef niet beperkt tot de hoofdstad. Bierman Henket Architecten leverde in 2013 zelfs vier museumgebouwen op. Het Noord-Brabants Museum gecombineerd met het Stedelijk Museum in Den Bosch, het Fries Museum in Leeuwarden en natuurlijk die spectaculaire opgebolde dakopbouw van Museum De Fundatie in Zwolle. En ook de beelden van meer recente moderne museumuitbreidingen zoals in Bergen en straks het nieuwe gebouw voor de Caldic-collectie in Wassenaar (twee ontwerpen van architect Dirk-Jan Postel van Kraaijvanger) staan inmiddels op ons netvlies.

Die culturele investeringen leveren veel extra's op. Ze maken onze steden aantrekkelijk voor de kapitaalkrachtige toerist en de hoogopgeleide buitenlander. Zo wordt het vestigingsklimaat voor grote bedrijven verbeterd en blijken er bovenal meer hotelkamers nodig. In die hotelbranche wordt nu dan ook veel geïnvesteerd. Helaas komen hotels (nog) niet voor in de NCV-overzichten van de Neprom en PropertyNL; die beschrijven nu slechts kantoor- en winkelinvesteringen. En met die twee laatste categorieën gaat het zoals we weten niet denderend. Mede onder invloed van de groei van online aankopen staat inmiddels ongeveer 10%

van ons winkelareaal leeg en de structurele leegstand in kantorenland nadert de 10 mln m².

Nu blijkt een hotelfunctie juist heel goed te passen binnen de gebruikelijke structuur van leegstaande kantoorgebouwen. Met strategische investeringen en inventieve architectonische ontwerpen zijn er door alerte marktpartijen inmiddels al vele hotels in bestaande kantoren gebouwd, zowel in het luxe als in het goedkopere hotelsegment. Het Leidse bureau Mulderblauw Architecten realiseerde er alleen al een stuk of tien, verspreid over ons land. Met de opgebouwde kennis exporteren ze die ombouwstrategie nu naar naburige hotelmarkten, zoals die in België en Frankrijk.

OVER DE GRENS

De meer bekende architecten hebben reeds jaar en dag ervaring met die buitenlandse markt. Bureaus als UNStudio, OMA, MVRDV, KCAP en Wiel Arets bouwen hun ontwerpen voor het overgrote deel buiten onze landsgrenzen. Mijlpalen in dit jaar zijn bijvoorbeeld OMA's nieuwe Shenzhen Stockexchange (265.000 m²) en de grootste bibliotheek van Europa in Birmingham van de hand van Mecanoo Architecten uit Delft. Dat laatste gebouw is zelfs zo succesvol, dat de bezoekcijfers direct na opening vergelijkbaar zijn met die van ons Rijksmuseum. Binnen drie maanden al werd in Birmingham de miljoenste bezoeker verwelkomd en verwierf het gebouw zijn plaats als het nieuwe hart van de tweede stad van Engeland.

Steeds vaker vinden ook andere grote bureaus vormen om hun hier opgebouwde expertise te vermarkten in het buitenland. Onze grootste twee ziekenhuisbouwers EGM en dJGA treden internationaal naar buiten als Dutch Health Architects en verwierven opdrachten in het Verre en het

IN 'T KORT

- Culturele en hotelsector deden het goed
- Nederlandse architect zoekt het over de grens
- Nieuwe generatie in opkomst

Midden Oosten. Maar ook nieuwe initiatieven als Orange Architects (een samenwerkingsverband van de kleinere bureaus CIMKA, JSA en Hofman Dujardin) en Holland Hospital Architects (DeZwarteHond en Architecten aan de Maas) hebben succes met hun specifiek op het buitenland gerichte acquisitie. Zij profiteren daarbij nog steeds van de vroegere impulsen vanuit het stimuleringsbeleid van de nationale overheid.

MODERNITEIT EN TRADITIE

Die belangrijke investeringen in het architectuurbeleid zijn definitief voorbij. Recente publicaties kijken al weer terug op deze voor de architectuur zo succesvolle laatste kwarteeuw. Zo schreef NRC-redacteur Bernard Hulsman samen met fotograaf Luuk Kramer het retrospectieve boek *Double Dutch* met als ondertitel *Nederlandse architectuur na 1985*. Hulsman keek als niet-architect goed om zich heen en concludeerde dat de tot dan krachtige modernistische stroming in het vaderlandse architectuurklimaat in de laatste vijftien jaar rijkelijk is aangevuld met post-modernistische of anders gezegd traditionalistische architectuur.

Het is dan ook geen toeval dat de grootste twee projecten in deze nieuwe PropertyNL Top-25 die twee stromingen per-

het uiterst bont aan het einde van eedergenoemd vraaggesprek: hij vond dat we aan opwaardering van onze moderne naoorlogse woonwijken geen cent meer moesten uitgeven... slopen die handel! De tijd zal beide soorten moralisten ongetwijfeld leren dat het architectuurdebat met intelligentere argumenten moet worden gevoerd.

DE NIEUWE GENERATIE

Een tweede opvallend overzichtboek werd in het voorbije jaar gepubliceerd door Indira van 't Klooster, de nieuwe hoofdredacteur van het tijdschrift *A10 new European Architecture*. Onder de titel *Reactivate! Vernieuwers van de Nederlandse architectuur* maken we kennis met een nieuwe generatie architecten. Bijna zonder uitzondering zijn het kleine, zelfstandige architectenbureaus die na de eeuwwisseling zijn gestart en dus al snel in de crisis verzeild raakten. Vanwege de malaise in de bouwpraktijk gaan ze daarom zelf op zoek naar zinnige nieuwe opgaven, verdiepen ze zich in andere disciplines om beter beslagen ten ijs te komen en nemen ze vaker de ontwikkeling of de productie van hun projecten in eigen hand.

De eerste resultaten van deze nieuwe aanpak worden al zichtbaar, zoals de door DUS architects bedachte 3D-printer voor grote ruimtelijke onderdelen, waarmee straks een complete woning wordt opgebouwd. Of het lumineuze idee van het bureau *SpaceandMatter* om tientallen lege brugwachtershuisjes in Amsterdam om te bouwen tot unieke hotelkamers. De eerste vijf stuks kun je binnenkort via het *Lloyds Hotel* reserveren. Je wordt er dan ook nog per boot naartoe gebracht. Dit jaar realiseerden ze al een tijdelijk bedrijvenpark in Amsterdam-Noord, waar ze ongebruikte woonboten eerst op het land hesen, vervolgens een eenvoudige opknapbeurt gaven en ze voor tien jaar hebben kunnen verhuren. Mede vanwege hun aanstekelijke enthousiasme beloonde de jury van de *Architect van het Jaar Prijs 2013 SpaceandMatter* met een eervolle vermelding.

We raden alle professionele opdrachtgevers aan om eens nader kennis te maken met het nieuwe elan en het engagement van deze nieuwe generatie architecten. Deze manoeuvreert slim binnen de snel veranderende bouwwereld en houdt zich verre van het vastgelopen esthetische debat.

*Kees van der Hoeven is zelfstandig architect te Wassenaar en oprichter van ArchitectenWerk, dat sinds 1996 informatie voor en over architecten op internet verzorgt (www.architectenwerk.nl). Van der Hoeven was binnen zijn beroepsgroep onder meer voorzitter (2002–2005) van de Bond van Nederlandse Architecten BNA en is organisator van de Jonge Architecten Prijs (www.jongearchitectenprijs.nl) en de Architect van het Jaar Prijs (www.architectvanhetjaar.nl). Tot en met 2011 was hij tevens redacteur van het Jaarboek *Architectuur in Nederland*, uitgegeven door NAI Publishers te Rotterdam.*

Steeds vaker vinden grote bureaus vormen om hun hier opgebouwde expertise te vermarkten in het buitenland

fect illustreren. Het gebouw *De Rotterdam* van OMA/Rem Koolhaas, met 160.000 m² meteen het grootste gebouw van Nederland, dat met zijn strak gelijnde gevels in metaal en glas refereert aan grondleggers van de moderne architectuur als Mies van der Rohe. Daar tegenover staan de twee ministerietorens van Hans Kollhoff in Den Haag, met hun rijzige, maar klassiek gecomponeerde gevels, opgebouwd met traditionele materialen als baksteen en natuursteen, die de dieper liggende kozijnen omkaderen. Hier een Duitse architect die in een recent interview speciaal de lofropstak over de hoge bouwtechnische kwaliteit van de Nederlandse aannemerij en in Rotterdam een Nederlandse architect wiens gebouw tot op de opleveringsdatum uiterst nauwkeurig en binnen budget werd gerealiseerd door een grote Duitse bouwer...

Hulsmans boek werd echter in harde woorden afgeserveerd door de elite binnen de vaderlandse architectuurkritiek. Ondanks zijn vele en eenvoudig verifieerbare argumenten is daar kennelijk de oude discussie tussen goed (modern=vernieuwend) en fout (traditie=oudbollig) nog steeds springlevend. Maar ook de klassieke Kollhoff maakte

Top-25 Architecten

DE LIJST WEERSPIEGELT HET TIJDSBEELD: OVER HET ALGEMEEN REALISEERDEN DE ARCHITECTEN MINDER PROJECTEN

DOOR **KEES VAN DER HOEVEN**

De nieuwe Top-25, alweer voor de zevende maal samengesteld aan de hand van het in 2013 opgeleverde commerciële kantoor- en winkelvolume, toont ditmaal een bescheidener gerealiseerd brutototaaloppervlak. Als we de totale 588.000 m² nog zouden verminderen met de twee ongewoon grote gebouwen uit de top, resteert ongeveer 400.000 m². Dat laatste getal lijkt inderdaad een betere graadmeter voor de actuele situatie, zijnde twee derde van het totaal-

oppervlak in 2012. De architectenbureaus uit de nieuwe top-10 waren daar meestal eerder vertegenwoordigd, naast enkele nieuwkomers zoals GroupA en Mies Architectuur. Ten slotte valt op dat het gerealiseerde oppervlak waarmee een architect in de lijst komt, dit jaar is gehalveerd (vorig jaar nr. 25: 10.100 m² – dit jaar nr. 25: 4760 m²). Daarmee explodeerde ook de verhouding tussen grootste en kleinste project: vorig jaar 51.000/10.100 (5 keer groter), dit jaar 122.000/4760 (25 keer groter).

1 (-) Prof. Hans Kollhoff Architecten

Berlijn, Den Haag, Zug, Florence **122.000 m²**
www.kollhoff.de

MINISTERIES BIZA&JUSTITIE (FOTO E. OPPENHEIMER)

De Duitse architect en hoogleraar Hans Kollhoff won de competitie voor het ontwerp van de gecombineerde huisvesting van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie in Den Haag. De twee torens werden in de afgelopen jaren gerealiseerd op de plek waar Weebers Zwarte Madonna moest wijken. Kollhoff werkte bij de bouw samen met Inbo Architecten en bleek enthousiast over de hoge kwaliteit in onze vaderlandse bouw.

2 (-) Office for Metropolitan Architecture (OMA/AMO)

R'dam, Hong Kong, New York, Beijing, Doha **70.000 m²**
www.oma.eu

DE ROTTERDAM (FOTO DESIGN DIFFUSION)

Vijf kantoren en zes partners. Rem Koolhaas, wereldberoemd architect en docent, leidt een van de grootste bureaus van ons land. Met projecten op alle continenten, zoals het enorme hoofdkantoor voor CCTV in Beijing of in Shenzhen de Stockexchange met 265.000 m² werkruimte. Dit jaar werd hun allergrootste project in Nederland opgeleverd. De Rotterdam bevat 160.000 m², waarvan 70.000 m² kantoor.

3 (-) VVKH Architecten

Leiden **60.500 m²**
www.vvkh.nl

EKKERSRIJT (FOTO RENE DE WIT)

Architect en oud-hoogleraar Fons Verheijen werd bekend met ontwerpen van grote winkelcentra, zoals Alexandrium in Rotterdam en The Wall langs de A2 in Utrecht. Staps-gewijs dragen hij en Joost de Haan hun directie nu over aan de jongere partners Ronald Knappers en Gerrit-Jan van Rijswijk. Afgelopen jaar werden het Miro-complex in Enschede en het Meubelplein Ekkersrijt in Son en Breugel in gebruik genomen.

4 (-) Claus en Kaan Architecten

Amsterdam, Rotterdam **40.000 m²**
www.clausenkaan.nl

IJDOK (FOTO JOHN LEWIS MARSHALL)

Felix Claus leidt het kantoor in Amsterdam, Kees Kaan doet dat – naast zijn hoogleraar-schap aan de TU Delft – in Rotterdam. Het bureau is succesvol bij de aanbesteding van grote rijksopdrachten. Zo wonnen ze de opdracht voor het nieuwe gebouw van de Hoge Raad in Den Haag en het enorme Nationaal Defensie Museum in Soesterberg. De vermelding hier betreft het nieuwe rechtsgebouw op het IJdock in Amsterdam.

6 (1) MVSA Architects

Amsterdam **33.000 m²**
www.mvsa-architects.com

SOZAWE, GRONINGEN (FOTO KEVIN FLYNN)

Na het recente vertrek van medeoprichter Jeroen van Schooten en een gedeelte van de medewerkers, brengt Roberto Meyer het gerenommeerde architectenbureau weer op volle sterkte, nu als MVSA Architects. Onder zijn leiding kwamen in het afgelopen jaar twee grote kantoorprojecten tot stand. Het betreft het SoZaWe-gebouw in Groningen en de tweede fase van het grote kantoorproject 'De Monarch' in Den Haag.

8 (-) Mies Architectuur

Ede **22.500 m²**
www.miesarchitectuur.nl

THEMACENTRUM XXL (FOTO MIES ARCHITECTUUR)

Reeds langer bestaand architectenbureau (eerder VDH Architecten) dat na de directiewisseling de verjongde uitstraling compleeteerde met een nieuwe naam. Mies verwijst onder andere naar de actuele eigenaar, architect Michel Richter. Doet veel werk in de eigen regio, maar nu toch ook landelijk. Een winkelcentrum in Epe en het Themacentrum in Zeewolde brachten ze in deze lijst.

5 (3) Soeters Van Eldonk Architecten

Amsterdam **36.000 m²**
www.soetersvaneldonk.nl

CENTRUM WADDINXVEEN (FOTO RENDERING)

Soeters Van Eldonk blijkt een vaste waarde in deze jaarlijkse lijst, vooral met hun knappe ontwerpen voor stedelijke centra. Denk aan Mariënborg in Nijmegen of het spectaculaire plan Inverdan voor Zaanstad, dat inmiddels wereldwijd furore maakt. Beide plannen kennen trouwens een dubbele route met goed bereikbare winkelniveaus boven elkaar. In dit seizoen kwamen de winkelprojecten Oostpoort Amsterdam en Centrum Waddinxveen gereed.

7 (-) GroupA

Rotterdam **25.000 m²**
www.groupa.nl

MARIËNDAAL CENTRE OF EXCELLENCE IN ARNHEM

Ze werden landelijk bekend met hun grote, innovatieve kantoorontwerpen voor oliemaatschappijen als Sabc in Sittard en British Petroleum in Rotterdam. Onder leiding van Maarten van Bremen, Folkert van Hagen en Adam Visser wordt met een relatief jong team gewerkt aan een gevarieerd opdrachtenpakket. Hier opgenomen vanwege de oplevering van het nieuwe Mariëndaal Centre of Excellence (hoofdkantoor van TenneT) in Arnhem.

9 (-) Ibelings Van Tilburg Architecten

Rotterdam **22.000 m²**
www.ibelingsvantilburg.nl

CAPGEMINI (FOTO RENDERING)

Voor dit architectenbureau was het een jaar van uitersten. Ze maakten enkele weken lang een faillissement mee, maar konden al vrij snel een doorstart maken onder dezelfde naam. Met een bijzonder wooncomplex in Rotterdam wonnen ze direct daarna een BNA Gebouw van het Jaar Prijs. Ze kwamen in de top-10 terecht met de oplevering van het nieuwe kantoorgebouw voor Capgemini aan de snelweg A2 bij Utrecht.

10 (-) **ArchitektenCie**

Amsterdam **16.600 m²**
www.cie.nl

RECHTBANK ZWOLLE (FOTO DIRK VERWOERD)

Bekend architectenbureau uit Amsterdam met de drie architect-partners Pi de Bruijn, Branimir Medic en Pero Puljiz. Frits van Dongen vertrok nadat hij Rijksbouwmeester werd. Kortgeleden trad de tot dan zelfstandig werkende architect Rob Hootsmans als nieuwe partner toe tot de Cie. Hij werkte jarenlang aan nieuwbouw en renovatie van de gebouwen voor de rechtbank in Zwolle. Die nieuwbouw werd dit jaar in gebruik genomen.

11 (-) **Zvi Hecker**

Berlijn **13.800 m²**
www.zvihecker.com

De in Polen geboren Zvi Hecker woont en werkt in Berlijn. Werd bekend met vele musea voor beeldende kunst, synagogen en monumenten. Bij ons bouwde hij het marechaussee-complex pal naast de Schipholtunnel.

12 (19) **Oever Zaaijer Architectuur en Stedenbouw**

Amsterdam **13.100 m²**
www.oeverzaaijer.nl

Vaste ontwerpspelers in de commerciële vastgoedmarkt. Helaas overleed naamgever Hans van den Oever in 2013. Wouter Zaaijer werkt onvermoeid door, nu zelfs met een ziekenhuis op Curaçao. In deze lijst mede door een R&D-gebouw voor Friesland Campina.

13 (-) **Cepezed**

Delft **12.500 m²**
www.cepezed.nl

Middelgroot architectenbureau met moderne signatuur en een specifieke, innovatieve aanpak tot en met het detail. Soms via eigen ontwikkeling en vaker met de zelfgeorganiseerde uitvoering van hun projecten. Op deze plaats door het kantooroppervlak in de nieuwe hoofdvestiging van Danone.

13 (9) **RPHS Architecten**

Voorburg **12.500 m²**
www.rphs.nl

Onder leiding van Eric Scholman werkt het ondernemende en integraal werkende bureau RPHS Architecten aan projecten die uiteenlopen van omvangrijke stedenbouwkundige opgaven tot particuliere woningen. Staat vaker in deze lijst. Dit jaar opgenomen vanwege winkelcentrum De Citadel in Assen.

15 (-) **FaulknerBrowns Architects**

Newcastle Upon Tyne UK **12.000 m²**
www.faulknerbrowns.co.uk

Groot Brits architectenbureau dat zijn sporen wereldwijd vooral verdiende met grote leisure-complexen. In ons land verzorgden zij het plan voor Omnisport, het nationale centrum voor wielersport, atletiek en volleybal in Apeldoorn. Vooral de prachtige wielervedstroom met zijn tribunes maakt indruk.

16 (-) **OD 205 Architectuur**

Delft **10.500 m²**
www.od205.com

OD 205 is een gerenommeerd bureau, ooit opgericht door de beroemde hoogleraar Van Embden en bekend van de universiteiten in Eindhoven en Twente. Met Peter Defesche als actueel architect-directeur werd fasegewijs een faculteitsgebouw in Enschede omgevormd tot bedrijfsverzamelgebouw.

17 (-) **Groosman Partners**

Rotterdam **10.400 m²**
www.gp.nl

Middelgroot architectenbureau dat in de naoorlogse wederopbouwperiode werd opgericht door architect Ernest Groosman. Actueel geleid door vijf partners realiseerden ze in dit jaar in Katwijk bij een zorggebouw kantoren en winkels en in opdracht van Heijmans een winkelcentrum in Pijnacker.

18 (-) **K3H Architecten en Adviseurs**

Nieuwleusen **9600 m²**
www.k3h.nl

Bescheiden architectenbureau dat mede is gespecialiseerd in retail en dat niet alleen ontwerpt, maar ook adviseert bij winkelprojecten. Ze vernieuwden het verouderde Beverwijkse winkelcentrum Wijkerbaan en brachten daar onder meer branchering, materialisering en uitstraling op peil.

18 (-) S2 Architecten

Amsterdam **9600 m²**
www.oz-p.nl

Een klein architectenbureau geleid door Frank Spoek en Rob van den Berge. In deze lijst met het winkelgebouw De Baronie in Alphen aan den Rijn. Het project bevat winkelunits, supermarkten, woningen en parkeerplaatsen. Aan de pleinzijde staat een opvallend verticaal scherm met wintervast groen.

20 (19) Architectenbureau Paul de Ruiter

Amsterdam **8400 m²**
www.paulderuiter.nl

Als er één architect is die met zijn bureau fier overeind is gebleven in de crisis is het Paul de Ruiter wel. Zijn gerealiseerde werk is altijd zeer duurzaam, technisch vooruitstrevend en heeft een modern uiterlijk. OVG ontwikkelde dit jaar zijn kantoorgebouw voor Oranjewoud in Oosterhout.

21 (-) Team CS

R'dam **7200 m²**
www.benthemcrouwel.nl,
www.teamv.nl, www.west8.nl

Team CS is een samenwerkingsverband voor het ontwerp en de realisatie van het nieuwe Centraal Station in Rotterdam. Leidende ontwerpers zijn Jan Benthem, Jeroen van Schooten en Adriaan Geuze. Naast de hal en de perrons zijn nu ook de winkels opgeleverd.

22 (-) Klunder Architecten

Rotterdam **5600 m²**
www.klunderarchitecten.nl

Ooit opgericht door Henk Klunder. Nu, 35 jaar later, geleid door Cor Berg, Sjoerd Berghuis en Rien de Ruiter als een fullservice bureau 'waarin ontwerp, engineering en uitvoering onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn'. Zij rondde dit jaar het wijkwinkelcentrum Babberspolder in Vlaardingen af.

23 (-) Buro Van der Goes

Hilversum **5200 m²**
www.burovandergoes.nl

Dit bureau van bescheiden grootte wordt geleid door architect Cees van der Goes en is opgenomen door de realisatie van een klein winkelcentrum rond het gemeentehuis van Leens. Het dorps karakter kon worden behouden door nieuwbouw in een kleinere parcellering toe te passen.

24 (-) Kentie en Partners

Halfweg **5000 m²**
www.kentie-partners.nl

Van oudsher is dit architectenbureau gespecialiseerd in restauraties van monumentale gebouwen. De huidige directie bestaat uit vier partners; directeur is Ray Kentie, die nu ruim 25 jaar aan het bureau verbonden is. Ze maakten het ontwerp voor het winkelcentrum Oosterpoort in Nijkerk.

25 (-) Studio Ninedots

Amsterdam **4760 m²**
www.studioninedots.nl

Architecten Albert Herder en Arie van der Neut startten een satelliet-bureau met jonge partners. Na een succesvol begin stapten ze zelf over naar dit nieuwe bureau. Hier met een renovatieproject voor Lingotto, de Burgemeester in Hoofddorp. Vooral de ruime vide met overstekende houten trappen maakt indruk.

VERANTWOORDING

Bij de samenstelling van deze Top-25 is gebruik gemaakt van de projectlijsten die zijn opgenomen in Nieuw Commercieel Vastgoed in Nederland in feiten en cijfers (2013), samengesteld door de Neprom en PropertyNL. Door nader onderzoek via internet en door rechtstreekse informatie van de opdrachtgevers is aan deze projecten de naam van de ontwerpende architecten toegevoegd. In de uiteindelijke lijst is het brutovloeroppervlak (bvo) van de in 2013 opgeleverde kantoor- en winkelprojecten per architectenbureau getotaliseerd.